

забезпечення в Речі Посполитій прав католицької релігії, рівність та вольності для шляхетського стану, цілісність кордонів Польщі, повернення республіканського ладу і скасування Конституції 1791 р. Всі деталі тарговицької акції були ретельно сплановані у Санкт-Петербурзі, російська дипломатія, як но нотах, вела свою партію. 7 травня 1792 р. посол Росії у Варшаві Булгаков (він замінив занадто прямолінійного Репніна) розповсюдив заяву, що його країна підтримує появу нової конфедерації і з метою захисту "давніх прав і вольності" вводить війська на територію Речі Посполитої. Іншими словами, вельможних магнатів і воєначальників використали в якості маріонеток у чужій грі. Польська громадськість проклінала конфедератів²⁷, та й самі вони, напевне, із запізненням зрозуміли, до чого привела Тарговиця. Вже за декілька місяців, у січні 1793 р. відбувся наступний поділ Речі Посполитої, і тарговицька авантюра втратила будь-який сенс.

Таким чином, два населені пункти Поділля з інтервалом в декілька десятиріч виявилися причетними до корекції політичної карти Європи другої половини XVIII ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Геровский Ю.А. Польша среди европейских государств (XVI-XVIII вв.)// Вопросы истории, 1977, №12.-С. 135;
2. Охотский Я.Д. Рассказы о польской старине. Т. 1.-СПб.-1894.-С.56; 3. Гуржій О.І., Чухліб Т.В. Гетьманська Україна.Т.8.К.-Альтернативи.-1999.-С.229; 4. Гайдамацький рух на Україні у XVIII ст. Збірник документів.-К.-1970.-С.71; 5. Ефименко А. Южная Русь. Т.11.-СПб.-1905.-С.28; 6. Липа К. Огляд праці: Chrz^szczewski Jacek. Otmianskie Swi^tynie па Podolu.- Krakow.-1998.// Український гуманітарний огляд. Випуск I.-Критика.-1999.-С.214; 7. Иваницкий С. Переяславский епископ Гервасий Линцевский и начало воссоединения униатов в западной или польской Украине (1757-1769)// Труды Подольского церковного историко - археологического общества. Вып. 10.-Каменец-Подольский.-1904.-С.22; 8. Н.М. Побожье в XVII и XVIII вв.// Киевская Старина.-1890.-Т.XXX.-С.462-463; 9. Документы, объясняющие историю Западно- Русского края и его отношение к России и Польше.-СПб.-1865.-С.XXXII; 10. Брязгунов' Ю. Барська конфедерація: сигнал із минулого.//Неопалима купина.-1995.-№5-6.-С.29; 11.Гайдамацький рух...-С.347; 12. Брязгунов Ю. Вказана праця.-С.30; 13. Pami^tniki Jana Duklana Ochockiego, z pozostalych do nim r^kopismom przepisane i wydane. Т.IV. - Wilno, 1857.-S.226; 14. Грушевський М. Барське староство. Історичні нариси XV-XVIII ст.-Львів,1996.-С.341; 15. Kalinka W. Ostatnie lata panowania Stanislaw August.-Cz.1.-Krakow, 1891.-S.111-112; 16. Trzy oSwiadczenia Konfederacyi Barskiej.- Krakow,1850.-S.74; 17. Dembiriskie B. Polska па przelomie.-Warszawa.-1913.-S.472; 18. Костомаров Н. Последние годы Речи Посполитой. Т.1.-СПб,1886.-С.236; 19. Pami^tniki...-S.250; 20. Костомаров И.Вказана праця.-С.218; 21. Kalinka W.. Ostatnie lata... -Cz2.-S.7-9; 22. Korespondencya krajowa Stanislaw August z lat 1784 do 1792.-Poznan,1872.-S.72; 23. Костомаров Н. Названа праця.-С.233; 24. Там само.- Т.2.-С.178; 25. Iwanowski M Seim Grodzieriski roku 1793. Ostatni Seim Rzeczypospolitej Polskiej.-Poznan,1872.-S.16; 26. Там само.-С.18; 27. Див.: List Dziekana Winnickiego do jw. JMC. Pana Stanislaw Szzqsnego Potockiego, w Winnicy dnia 29 Maja 1792 roku pisana.// [Підшивка документів та листів рукописних і друківаних періоду Тарговицької конфедерації на Поділлі (кін. XVIII ст.) в Краєзнавчому відділі Обласної наукової бібліотеки ім. К.А.Тімірязєва].

С.А. Копило в

ІНОКЕНТІЙ БОРИСОВ У НАУКОВОМУ І КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ 1830 - 1857 РР.

Ім'я архієпископа херсонського і таврійського Інокентія Борисова (1800-1857 рр.) - історика церкви і богослова, ректора Київської духовної академії, як це не дивно, майже не відоме навіть у вузькому колі науковців. Причому йдеться про "знаменитого російського богослова і церковного оратора"¹, почесного члена київської Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, автора низки оригінальних праць з церковної історії, серед друзів якого були митрополит Євгеній Болховітінов, перший ректор Київського університету М.Максимович, академік М.Погодін та ін. Але життєвий шлях та науковий спадок архієпископа Інокентія не знайшли належного висвітлення у літературі. Лише частково вони розглядалися у працях М.Погодіна, М.Барсова, Ф.Титова, Буткевича, у дослідженнях з історії Київської духовної академії та у статтях енциклопедичних довідників². Тож спробуємо на основі аналізу матеріалів відділу рукописів Російської національної бібліотеки (м.Санкт-Петербург) та

Інституту рукописів НБУ ім.В.І.Вернадського НАН України, праць ученого, студій попередників з'ясувати місце Інокентія Борисова в науковій думці і культурному житті України другої чверті і середини XIX ст.

Іван Олексійович Борисов походив із родини священника. Після закінчення 1819 р. Орловської духовної семінарії продовжив навчання у щойно відкритій Київській духовній академії (далі - КДА). Уже в студентські роки він виявив ораторський талант проповідника та блискучі здібності у написанні богословських творів. Деякі з його проповідей і ранніх праць було надруковано у збірці дослідів вихованців академії⁰ та в петербурзькому часописі "Христианское чтение". Після завершення курсу навчання у КДА 1823 р. із ступенем магістра І.Борисов викладав у Петербурзькій духовній семінарії, а після прийняття монашеского постригу під ім'ям Інокентія зайняв кафедру богословських наук в Петербурзькій духовній академії. У 1829 р. за дисертаційне дослідження "Життя св.Кіпріана" отримав ступінь доктора богослов'я.

У 1830 р. архімандрита Інокентія було переведено до Києва і призначено ректором духовної академії. Завдяки його починанням навчальний заклад зазнав кардинальних структурних і організаційних змін, що сприяли його перетворенню у науковий і освітній центр всього духовно-навчального округу. До останнього, окрім власне українських, входили також Донська, Воронежська, Курська, Орловська, Мінська, Варшавська, Кишинівська єпархії, а також Грузія та Імеретія. Новий ректор не лише відкинув методику навчання і посібники старих схоластичних курсів богослов'я, аче й запровадив новий метод його викладання - історико-порівняльний, що передбачав творче використання західноєвропейської літератури і нове прочитання першоджерел православного віровчення. Важливим елементом його реформування закладів духовної освіти стало скасування викладання богослов'я латиною, а також запровадження нових предметів, співзвучних тогочасному рівню богословської науки, зокрема заохочувалось якомога ширше читання позанавчальних джерел. Так, у жовтні 1832 р. за ініціативою Інокентія академічна Конференція (Рада КДА - С.К.) ухвалила запровадження спеціального класу читання в академічній бібліотеці, заняття в якому проводили бібліотекарі і бакалаври. Водночас по класу мов було запроваджено таку форму занять як переклади "книг із творів кращих іноземних авторів", що мали "сприяти успіхам духовної освіти"⁴, тобто забезпечити духовні семінарії округу необхідною літературою.

За часів ректора Інокентія (1830-1839), незважаючи на переслідування учасників польського повстання 1830-1831 рр., в КДА продовжувала діяти відкрита 1825 р. за ініціативою митрополита Євгенія Болховітінова кафедра польської мови. На думку останнього, яку підтримував Інокентій Борисов, студіювання польської мови відкриваю нову галузь знань і ученої діяльності, особливо у вивченні історії Південно-Західної Русі⁵. Також академічна Конференція прийняла спеціальну ухвалу про перевидання підручника польської граматики М.Семигиновського та підготовку бакалавром польської мови Подгурським спеціальної хрестоматії. Тож є підстави стверджувати, що в КДА вдруге у вищому шкільництві України було здійснено спробу розпочати викладання польської мови. І якщо в Харківському університеті заняття з польської мови на початку 1830-х рр. були скасовані, то в КДА кафедра польської мови продовжувала діяти аж до 1844 р. Хоча її вивчення студентами не виходило за межі чисто практичних потреб, вони досягали помітних результатів. Так, студентами було перекладено з польської мови полемічні твори українських письменників XVII ст., праці польських авторів і навіть релігійні трактати єзуїта П.Скарги⁶. Безперечно, в цьому була і заслуга ректора Інокентія, якого 21 липня 1836 р. висвятили на єпископа Чигиринського, вікарія (заступника архієрея - С.К.) Київської єпархії.

Потрібно також відзначити відновлення за ректорства Інокентія у 1832 р. друкування збірників кращих студентських творів, переважно проповідей і релігійних трактатів. Це видання мало стимулювати перші кроки студентів на науковій і літературній нивах. Окрім цього, за сприяння керівника навчального закладу наукові студії її вихованців друкуватися в авторитетному "Журнале Министерства народного просвещения" та інших виданнях. Так,

1837 р. було опубліковано курсовий твір О.Новицького "Про початковий переклад Святого Письма на слов'янську мову", підготовлений за дорученням митрополита Євгенія Болховітінова ще у 1831 р.⁷

Пожвавленню науково-літературної діяльності студентів академії сприяло запровадження у 1830 роках публічних випробувань, під час яких вони читали свої твори. Нарешті, завдяки зусиллям єпископа Інокентія у 1837 р. було засновано щотижневий журнал "Воскресное чтение", котрий публікував статті як наукового, так і релігійно-навчального змісту і швидко набув популярності у різних верстах українського населення.

Єпископ Інокентій дбав про відновлення в академії її вікових традицій, таких як відправлення великопосних пасій з проповідями, поминання її основників, добродіїв заупокойною службою в день упокоєння Петра Могили 31 грудня; підняв на небувалу висоту проповідництва в академічній церкві Братського монастиря .

Колегами Інокентія Борисова по академії були професор філософії, протоієрей І.Скворцов, професор церковної словесності Я.Амфітеатров, бакалаври ієромонах Димитрій, П.Авсенєв та інші, з якими, незважаючи на різницю у віці, особливості характеру, він намагався підтримувати нормальні стосунки. Серед його колег вирізнялись фундатор філософської школи КДА професор І.Скворцов та бакалавр філософських дисциплін П.Авсенєв. Останній на початку 1840 років викладав також в університеті св.Володимира і, за оцінкою сучасних дослідників, здійснив "значний вплив на розвиток науки історії в Україні" та "мав також значний вплив і на членів Кирило-Мефодіївського братства - Куліша, Білозерського і Шевченка"⁹. Зрештою, толерантність у взаєминах з колегами та студентами, доброзичливе ставлення до нього київського генерал-губернатора Д.Бібікова, як і підтримка політики російського уряду в галузі церковної освіти, забезпечили Інокентію сприяння його новаціям в академії. Залишаючись ректором КДА упродовж 1830-1839 рр., він досяг того, що викладацька корпорація академії була досить життєдіяльним, активним й науково-спроможним колективом.

Структурні та організаційні зміни, запроваджені за ректорства Інокентія в КДА, як і залучення до педагогічної діяльності передових за своїми науковими поглядами вчених, сприяли появі серед її вихованців талановитих, енергійних, сповнених любові до науки особистостей. Йдеться, насамперед, про одного з учнів єпископа Інокентія ієродиякона Макарія Булгакова (1816-1882), в подальшому - архієпископа Харківського і митрополита Московського. Його студентський науковий твір, видрукований на кошти благодійного фонду, заснованого канцлером гр.Румянцевим, по суті став першим дослідженням з історії Київської академії. 1841 р. саме Макарій Булгаков обійняв новостворену кафедру російської церковної і громадянської історії, а його лекційний курс був покладений в основу змістовного дослідження з історії поширення християнства в Росії. Ця праця М.Булгакова, в свою чергу, увійшла до фундаментальної історії російської церкви у 12-ти томах¹⁰.

У період перебування в Києві Інокентій Борисов встановив дружні відносини з тутешніми науковцями: М.Максимовичем - ректором, а згодом професором університету св.Володимира, митрополитом Київським Є.Болховітіновим, колишнім викладачем академії М.Берлінським та іншими учасниками "науково-історичного руху", що охопив інтелектуальні кола українського суспільства, "розквіт якого припав саме на роки ректорства Інокентія в КДА"¹¹. Ініціатором цього зрушення став Євгеній Болховітінов - "історик, археограф, бібліограф, засновник слов'яно-руської палеографії"¹², котрий на початку 1820 років переніс із Петербурга до Києва кращі науково-дослідницькі і археографічні традиції Румянцевського гуртка. Митрополит Євгеній, за словами дослідника української православної церкви І.Власовського, "дав напрямок церковно-історичній науці в ній (КДА - С.К.) власним прикладом, зібравши і видавши ряд історичних актів з місцевої церковної історії"¹³.

Треба відзначити, що Інокентій Борисов став активним учасником київського гуртка інтелектуалів, діяльність якого сприяла розквіту початкового етапу українського

національного відродження. Зокрема є підстави стверджувати, що він не залишився осторонь ініціативи ректора університету М.Максимовича щодо створення першого в Україні наукового товариства і по суті став його духовним натхненником. Завдяки особистому знайомству Інокентія Борисова з генерал-губернатором Д.Бібіковим вдалося отримати його згоду на заснування 1835 р. у Києві Тимчасового комітету для розшуку старожитностей. Новостворений комітет не лише згуртував учені сили професорів університету й духовної академії, місцевих аматорів для вивчення пам'яток давнини, але й займався проведенням на території міста і його околиць археологічних розкопок¹⁴. Сам єпископ Інокентій активно розшукував стародавні літописи та стародруки у церковних і монастирських книгозбірнях України, а найцінніші з них збирав у бібліотеці КДА. У преосвященного навіть виник задум грандіозного наукового проекту-видання "Исторической библиотеки Юго-Западного края России"¹⁵.

Втім перші роки діяльності Тимчасового комітету виявили недоліки методик опрацювання археологічних знахідок, необхідність порівняльного аналізу і зіставлення археологічних матеріалів з даними писемних джерел. А тому на початку 1840 років М.Максимович, Інокентій Борисов та їх однодумці ще раз спробували заснувати в Києві справжню наукову установу на зразок Товариства історії і старожитностей при Московському університеті чи Петербурзької археографічної комісії. Основні засади нового товариства були викладені у його статуті та записці, переданих до адміністрації київського генерал-губернатора. І хоча у 1841 р. єпископ Інокентій, отримавши призначення єпархіяльним архієреєм до Вологди, змушений був покинути Київ, він намагався всіляко підтримувати проект створення наукового товариства. Мав рацію біограф Інокентія Борисова професор Варшавського університету М.Барсов, коли писав, що "всі київські вчені комісії... йому зобов'язані своїм виникненням через його вплив на Д.Г.Бібікова, якому він не переставав твердити про необхідність розробляти південно-російську історію і повідомляв навіть чимало матеріалів для неї"¹⁶. Лише у 1843 р., після кількох років митарств по чиновницьких інстанціях, було отримано згоду Миколи I на створення у Києві при генерал-губернаторові Тимчасової комісії для розгляду давніх актів і таким чином створено якісно нову наукову інституцію. Зважаючи на заслуги архієпископа Інокентія у дослідженні місцевих старожитностей, 1843 р. київська Тимчасова комісія обрала його своїм почесним членом. А вже 1886 р. Київська археографічна комісія окремим виданням опублікувала одну з його праць, присвячену історії християнства у Польщі¹⁷.

Є всі підстави вважати, що археографічні студії Інокентія, його знайомство з творами історико-полемічної літератури XVI-XVII ст., як і усвідомлення необхідності з'ясування всіх аспектів міжконфесійних відносин в Україні та Білорусії після Берестейської унії, наштовхнули ученого-богослова на думку про вивчення історії унії та християнської церкви у Польщі. Його близький друг М.Максимович згадував, що Інокентій "старанно повідомляв все, що було надруковано і написано про унію, плануючи об'єднати все це в одному виданні під назвою "Пам'ятки унії"¹⁸.

Епістолярна спадщина Інокентія Борисова та чернеткові нотатки з його особистого архіву¹⁰ переконливо свідчать, що він розпочав вивчати історію християнської церкви у Польщі наприкінці 1833 - на початку 1834 рр. Утім учений майже відразу відчув брак необхідної літератури і джерел в архівах і бібліотеках Києва, а тому намагався отримати необхідні джерела від своїх колег і друзів, у тому числі з Польщі. Чималу допомогу в цьому надавав його студентський товариш варшавський протоієрей Феофіл Новицький, якого, за пропозицією Інокентія, Академічна конференція у травні 1834 р. обрала своїм кореспондентом.

Підсумком кількарічних досліджень єпископа Інокентія став твір "Історія християнської церкви у Польщі", аналіз якої дозволяє з'ясувати методологію та історичні погляди вченого-історика. Хоча цей твір з невідомих причин не був видрукований, уявлення про нього дозволяє скласти один з розділів, що був опублікований без зазначення імені

автора у 1841 р. на сторінках авторитетного петербурзького часопису²¹. Анонімність цієї публікації можна пояснити хіба що небажанням вченого відкрито вступити в полеміку з католицькими богословами щодо інтерпретації ранньої історії християнства у польських землях. На відміну від католицьких авторів, котрі стверджували про першість Риму в поширенні християнських ідей у Польщі, російський богослов перші сліди християнства ототожнював із "слідами буття народного" і пов'язував їх з місіонерською діяльністю полонених християн, візантійських торгівців та посередництвом вихідців із польських земель, котрі перебували на службі в Константинополі, а згодом ставали носіями християнської віри. Але найбільш переконливим свідченням поширення християнства зі Сходу Інокентій вважав апостольську місію Мефодія в Моравію і Болгарію та його архієрейську діяльність у Велико-Моравському князівстві. До складу останнього за правління Святополка увійшли Сілезія, Краків і Малопольща, що стали частиною Велеградської чи Мефодієвої єпархії. Переконливим доказом успішної 30 - річної архіпасторської діяльності Мефодія історик церкви вважав наявну в Польщі традицію святкувати 9 березня, в день пам'яті Кирила і Мефодія, свята першонаставників у вірі народу польського²².

Ще одним чинником, що "досить сильно вплинув на поширення в Польщі християнства і не іншого, а саме східного",²³ став напад мадяр на Моравію (906 р.) та їх утвердження в Придунав'ї. Внаслідок цього чимало вихідців із Моравії переселялось у Польщу і таким чином поволи поширювали серед польських язичників християнську віру і східне богослужіння. Вагомим доказом утвердження християнства у Польщі Інокентій Борисов вважав також прийняття 5 березня 965 р. польським князем Мешком I християнства східного обряду із рук богемського священика Боговида. Приклад князя наслідувало чимало придворних осіб, а невдовзі обряд хрещення прийняли його піддані. Проте через три роки після навернення Польщі до християнства, під тиском зовнішніх факторів Мешко I вітав у себе єпископа познанського Іордана, завдяки якому "західне духовенство в його особі стало досить твердою ногою на землі польській"²⁴. Російський богослов був переконаний, що остаточне утвердження влади Риму у Польщі сталося за правління сина Мешка I, видатного польського державного діяча і правителя Болеслава I (992-1018). Під час візиту до Польщі імператора Римської імперії Оттона III Болеслав "дав обітницю на підданство Риму не лише за себе і народ свій, але й за всю велику сім'ю слов'ян"²⁵. Таке рішення польського князя вчений пояснював кількома причинами: сильним релігійним впливом на Болеслава німецького місіонера, єпископа Адальберта (Войцеха), який невдовзі загинув у Помор'ї, навертаючи тутешні народи до християнства, та бажанням польського князя отримати королівську корону. З цього моменту Болеслав став не лише старанним проповідником влади Риму і католицьких обрядів у Польщі, але й за її межами. Подібний розвиток подій призвів до того, що Болеслав "надто щасливий з багатьох інших поглядів, у справах віри був чи не

одним із найбільш злочасних князів Польщі" .

А втім Інокентій слушно зауважував, що вже через кілька століть всі польські хроністи, здебільшого запозвані католики, "не докладали ніяких зусиль, щоб віднайти сліди первісного православ'я у Польщі" та свідомо не звертали уваги на заміну східного віросповідання західним. Відтак, ці літописці "початок латинських єпископів у Польщі намагались всіляко відсунути як можна далі у давнину", чим в історичну свідомість "привнесли чимало очевидних і нерозв'язаних суперечностей" . Вирішити ці суперечливі питання, виходячи із догматів православної церкви, і була покликана праця Інокентія Борисова.

Отже, розгляд "Історії християнської церкви у Польщі" Інокентія Борисова свідчить про те, що він був одним з перших українських істориків-полоністів, котрий започаткував як в російській історіографії, так і в київській церковно-історичній школі вивчення проблем історії церкви в зарубіжних слов'янських країнах.

Невід'ємною частиною слов'янознавчої спадщини архієпископа Інокентія слід

вважати низку студій, яким не пощастило бути надрукованими: "Історія церкви російської у зв'язку з історією церкви інших єдиновірних нам племен слов'янських", "Паліодія" Захарія Копистенського як найкраща пам'ятка протикатолицької полеміки (за оригіналом бібліотеки Києво-Софійського собору)", що потребують спеціального вивчення. Водночас видані проповіді Інокентія Борисова користувались неабиякою популярністю в Росії та за її межами, були перекладені французькою, німецькою, польською, сербською, грецькою та іншими мовами. Повне ж зібрання його проповідей та інших творів в 11 томах побачили світ у петербурзькому видавництві "Вольфа" в 1872-1875 рр.²⁸

Після недовгого перебування у Вологді, 1841 р. Інокентій Борисов знов повернувся на Україну, отримавши призначення на посаду єпархіального архієрея до Харкова. Тут, як і в інших єпархіях, Інокентій продовжував проповідницьку діяльність, піклувався відновленням монастирів, проводив археографічні дослідження, а також постійно тримав у полі зору стан справ у Київській академії та редакційну політику часопису "Христианское чтение"²⁹.

Із харківського періоду діяльності архієрея Інокентія найбільш відомим в літературі є епізод, пов'язаний з його "причетністю" до заборони захисту і спалення першої дисертації М.Костомарова "Про причини і характер унії в Західній Росії". Це припущення свого часу спростував сам автор дослідження у своїй "Автобіографії*": "У Петербурзі ж в шістдесятих роках мені говорили ті, хто займався архівними справами в міністерстві Уварова, що не Інокентій був причиною спалення моєї дисертації, а один з харківських професорів, який направив на мене клязузу міністру"³⁰. Утім ця думка по-різному трактувалася в літературі, а тому вважаємо за доцільне висловити кілька міркувань. По-перше, підвищений інтерес харківського архієрея до дисертаційного дослідження М.Костомарова, як і його зауваження в "ученому, а ніяк не в цензурному" сенсі, можна пояснити тим, що він був достатньо обізнаним у питаннях історії церкви і, зокрема Берестейської унії, історію якої ґрунтовно досліджував ще на початку 1830-х рр. А тому його закиди дисертанту в жодному разі не виходили за академічні рамки. По-друге, харківський архієрей не міг не висловити своєї думки по суті досліджуваної М.Костомаровим проблеми, яка торкалась одного із найскладніших періодів історії православної церкви і могла викликати широкий розголос серед польського населення західних губерній, а можливо, і привести до загострення міжконфесійних відносин. Ці та деякі інші аспекти цієї проблеми не дозволяють ставити крапку у цьому питанні, що потребує подальшого вивчення на основі залучення нових джерел, зокрема епістолярних матеріалів Інокентія Борисова, М.Костомарова та ін.

У лютому 1845 р., обійнявши посаду архієпископа Херсонського і Таврійського, Інокентій переїхав до Одеси. Крім пастирського служіння і діяльності по відновленню пам'яток християнства у Криму, архієрей докладав чимало зусиль щодо підтримки болгарських колоністів Новоросії, встановив дружні відносини з лідерами болгарської еміграції. Зусиллями архієпископа Інокентія, М.Палаузова та інших керівників болгарської громади у 1854 р. було створено "Одеське болгарське настоятельство", що підтримувало зв'язки між російськими офіційними колами і задунайськими болгарами, надавало фінансову допомогу та іншу підтримку болгарським юнакам, котрі приїздили на навчання до Росії, а також браіо участь в організації болгарських училищ, друкарень, бібліотек та інших закладів. У березні 1854 р. Херсонський архієпископ взяв активну участь у зборі коштів на придбання 25 дзвонів для болгарських церков та іншого церковного начиння³¹.

Автори майже всіх нарисів та спеціальних праць, присвячених архієпископу Інокентію, відзначають, що помер він 1857 р. на 58 році життя. Але вони не вказують точну дату його смерті, як і місце його вічного спочинку. Не зміг встановити цього і автор цієї статті. По суті й досі залишається не вивченою археографічна діяльність і літературно-богословська спадщина Інокентія Борисова.

Аналіз педагогічної і просвітницької діяльності Інокентія Борисова, його науково-літературний спадок дозволяють назвати архієрея одним із реформаторів системи духовної освіти в Україні у другій чверті XIX ст. Саме за часів його ректорства в КДА на вищий

щабель була піднята історична наука і, по суті, закладено підвалини київської церковно-історичної школи, одним з фундаторів якої він був. Дослідження Інокентія Борисова з історії християнської церкви у Польщі промовляють про нього як одного з перших українських істориків-полоністів, котрий започаткував у вітчизняній історіографії XIX ст. вивчення історії церкви у зарубіжних слов'янських країнах. Поза сумнівом архієрея можна вважати одним із духовних та ідейних натхненників київського Тимчасового комітету для розшуку старожитності та Тимчасової комісії для розгляду давніх актів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Иннокентий //Энциклопедический словарь /Изд. Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. - СПб., 1894. - Т.ХХV. - С.218; 2. Погодин М.П. Венюк на могилу Иннокентия. - Б.м., 1864; Барсов Н. К биографии Иннокентия, архієпископа Херсонского и Таврического //Христианское чтение. - СПб., 1883. - 4.2. (ноябрь-декабрь). - С.629-656; Він же. Несколько слов об архієпископе Иннокентии Борисове, по поводу новых материалов для его биографии //Христианское чтение. - СПб., 1884. - 4.1. - №3-4. - С.489-531; Титов Ф. Преосвященный Иннокентий Борисов, архієпископ Херсонский и Таврический, как ректор Киевской духовной академии (15 дек. 1800 г. - 15 дек. 1900 г.): К столетнему юбилею со дня рождения его //Труды Киевской духовной академии. - 1900. - №12. - С.493-521; Свящ. Буткевич. Иннокентий, архієпископ Херсонский. - СПб., 1887; Булгаков М. История Киевской академии. - СПб., 1843; Аскочепский В.И. История Киевской духовной академии, по преобразовании ея в 1819 г. - СПб., 1863; Титов Ф. Императорская Киевская духовная академия в ее трехвековой жизни и деятельности: Историческая записка. - К., 1915; Він же. Стара вища освіта в Київській Україні кінця XVI - початку XIX ст. - К., 1924; Шип Н. Видавничі і просвітницькі діяльність Київської духовної академії //Київська старовина. - 1999. - №3. - С.3-4 та ін.; Иннокентий // Энциклопедический словарь // Изд. Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. - СПб., 1894. - Т.ХХV. - С.218-219; Borisov Inokentii //Encyclopedia of Ukraine. - Toronto-Buffalo-London, 1985. - Vol.1. - S.273-274 та ін.; 3. Див.: Собрание опытов студентов Киевской академии первого выпуска 1823 г. - К., 1824. - С.68. 121, 151, 178; 4. Титов Ф. Преосвященный Иннокентий Борисов. - С.9, 7; 5. Мапышевский И. Историческая записка о состоянии академии в минувшее пятидесятилетие //Труды Киевской духовной академии. - 1869. - №11-12. - С.92; 6. Мапышевский И. Деятельность митрополита Евгения в звании председателя конференции Киевской Духовной Академии. - К. 1868. - С.42; Він же. Историческая записка о состоянии академии. - С.92; Сочинения студентов духовной академии на различные религиозные темы 1819-1880 //Институт рукописів НБУ ім.В.І.Вернадського НАН України. - Ф.160. - С.872; 7. Див.: Опыты упражнений воспитанников Киевской духовной академии V-го курса: В 2-х т. - К., 1832; Собрание сочинений студентов Киевской духовной академии. - Т.1. - К., 1839. Опыты упражнений воспитанников Киевской духовной академии //Журнал Министерства народного просвещения. - Б.г. - 4.ХVІ. - С.453; Шип Н. Видавничі і просвітницькі діяльність Київської духовної академії. - С.3. Мапышевский И. Деятельность митрополита Евгения в звании председателя конференции. - С.41; Новицкий О. О первоначальном переводе Священного Письма на славянский язык //Чтения 18 дек. 1867 г. в память митрополита киевского Евгения. - Б.м. и Б.г. - С.39; 8. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн. - Репр. відтворення вид. 1957 р. - К., 1998. - С.303; 9. Потульніцький В.А. Українська та світова історична наука //Український історичний журнал. - 2000. - №2. - С.33; 10. Макарий (Булгаков). История христианства в России до равноапостольного князя Владимира, как введение в историю русской церкви. - СПб., 1846. Макарий (Булгаков). История русской церкви: В 12 т. - СПб., 1857-1883; 11. Титов Ф. Преосвященный Иннокентий Борисов. - С.504; Він же. Киевская академия в эпоху реформы //Труды Киевской духовной академии. - 1915. - №7-8. - С.474; 12. Жуковская Л.П. Болховитинов Евфимий Алексеевич //Славяноведение в дореволюционной России: Библиографический словарь. - М., 1979. - С.81; 13. Власовський І. Вказ. праця. - С.303; 14. Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843-1921: Нарис історії і діяльності. - К., 1993. - С.36; 15. Титов Ф. Преосвященный Иннокентий Борисов. - С.505; 16. Барсов Н.И. Несколько слов об архієпископе Иннокентии Борисове. - С.507; 17. Борисов И. О начале христианства в Польше. - К., 1886; 18. Цит. за.: Мапышевский И. Историческая записка о состоянии академии в минувшие пятидесятилетие. - С.112; 19. Письма архимандриту Дионисию 1836, 1842-1856 //Отдел рукописей Российской национальной библиотеки (г.Санкт-Петербург) (далі - ОР РНБ). - Ф.313. - С.30; Письма духовных лиц архієпископу Херсонскому Иннокентию (в т.ч. Е.Болховитинов) 1824-1847 //Там само. - С.40; Документы из переписки 1818, 1833-1847 //Лам само. - С.38; Для истории церкви польской (заметки). Б.д. //Там само. - С.11 та ін.; 20. Інокентій - Феоділу Новицькому 14 лютого 1834 р. //Там само. - Ф.313. - С.38. - А.231-232; 21. О начале христианства в Польше //Журнал Министерства народного просвещения. - Б.д. - Ч.ХХХІІІ. - Отд.Н. - С.1-46; 22. Там само. - С.4-5; 23. Там само. - С.7; 24. Там само. - С.19; 25. Там само. - С.29; 26. Там само. - С.46; 27. Там само. - С.33; 28. Барсов Н.И. Несколько слов об архієпископе Иннокентии Борисове. - С.509-510; 29. Скворцов І. - Інокентію 11 квітня, 11 травня 1843, б.д. //ОР РНБ. - Ф.313. - С.38. - А.129-132, 160-161 та ін.; 30. Костомаров Н.И. Автобиография // Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография. - К., 1989. - С.457; 31. Одесский Вестник. - 1854. - 1 апреля (№35); Попруженко М.Г. Участие Одессы в возрождении народа Болгарского //Отдельный